

Գագիկ ԽԱՉԻԿՅԱՆ

ԳՐԱԿԱՆ ԱՌՆՉՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԵՎ ԱՐԺԵՎՈՐՈՒՄՆԵՐ*

Անվանի գրողների փոխհարաբերությունների, համախոհ գրչակիցների հանդեպ վերաբերմունքի, նրանց ստեղծագործությունների մասին արտահայտած կարծիքների բացահայտման հետ կապված հարցերը հետաքրքիր ու կարևոր գրականագիտական թեմաներ են: Այս ասպարեզում կատարված որոնումների և ուսումնասիրությունների շնորհիվ պարզվում են գրողների աշխարհայացքի, կենսափիլիսոփայության ու գեղագիտության տարբեր կողմերի, գեղարվեստական ստեղծագործությունների հանդեպ նախասիրությունների, գրական ճաշակի մի շարք առանձնահատկությունները:

Այս հոդվածում նախևառաջ մեզ համար հետաքրքրություն են ներկայացնում գրական ու կենսական առնչությունների ու արժևորումների այն դրվագները, որոնք կապված են Ավետիս Ահարոնյանի և հայ գրողների, մտավորականների, մասնավորապես, իր ժամանակակիցներ Ավետիք Բսահակյանի, Դանիել Վարուժանի, Կոստան Ջարյանի հետ: Մատնանշել ենք նաև գերմանացի նշանավոր փիլիսոփա և գրող Ֆ.Նիցշեի որոշ գաղափարների ազդեցության արձագանքները ակնանավոր հայ արձակագրի ստեղծագործություններում:

Ա.Ահարոնյանի և Ավ.Բսահակյանի միջև կայացած կենսական ու գրական շփումների առիթով ուզում ենք ասել հետևյալը: Նախ նշանակալի է եղել արդեն այն, որ 1904 թ. Ահարոնյանը, Ալեքսանդրապոլում հանդիպելով ճանաչված բանաստեղծ Ավետիք Բսահակյանին, միասին գնացել են դիտելու Անիի ավերակները: Այցելության տպավորությունների մասին նա գրել է «Դեպի Անի» ուղեգրության մեջ, որը տպագրվել է «Մուրճ»-ում (այս ուղեգրության մասին ավելի հանգամանորեն տե՛ս մեր «Անիի ճարտարապետության արժևորումը Ավետիս Ահարոնյանի «Դեպի Անի» ուղեգրության մեջ» հոդվածը¹): Ժամանակի ճանաչված երկու հայ գրողների հետաքրքրությունների ու ստեղծագործական նախասիրությունների միջև ընդհանրություններ են դրսևորվել հատկապես հայրենիքի նվիրյալների՝ հայդուկ-ֆիդայիների Արևմտյան Հայաստանում մղած ազատագրական-պարտիզանական պայքարը, դրա մասնակիցների հերոսական անձնվիրությունն ու ողբերգական նահատակությունը գեղարվեստորեն պատկերելու, իմաստավորելու ու գովերգելու ասպարեզում:

Հայտնի է, որ 19-րդ դ. վերջին և 20-րդ դ. սկզբին ցարական Ռուսաստանի տիրապետության պայմաններում հայ ազգային-ազատագրական պայքարի հետ առնչվող թեմաների արծարծումները գրականության մեջ իշխանությունների կողմից ոչ միայն չէին խրախուսվում, այլև արգելված էին: 1890-ական թվականներից սկսած՝ խիզախ հայորդիների մասին իրենց ստեղծագործությունները Ավ.Բսահակյանն ու Ա.Ահարոնյանը տպագրում էին Ժնևում լույս տեսնող դաշնակցության «Դրոշակ» պաշտոնաթերթում: «Հայ-գուսան» ծածկանունով Բսահակյանը թերթում լույս է ընծայում «Հայդուկի երգեր» շարքի բանաստեղծությունները: Դրանց մի մասը շուտով լայն տարածում են գտնում ժողովրդի մեջ, հետագայում վերածվում սիրված երգերի: «Դրոշակի» էջերում տպագրված բանաստեղծություններից են «Էն

* Հոդվածն իբրև գեկուցում ներկայացվել է Գյումրիում 2013թ. հոկտեմբերի 4-6-ը կայացած «Պատմամշակութային ժառանգություն և արդիականություն» միջազգային գիտաժողովում:

¹ Տե՛ս «Շիրակի պատմամշակութային ժառանգությունը» միջազգային գիտական նստաշրջանի նյութեր /Գյումրի, հոկտեմբեր 22-24/, ՀՀ ԳԱԱ ՇՀՀ կենտրոն, Եր, 2010, էջ 43-48:

արծի՞վն էր թըռավ, գրնաց...»/1896/, «Ազիզ մերիկ, քեզի թողի...»/1898/, «Լուռ գիշերին մտքիս դիմաց...»/1898/, «Գըլգըլալով ջուրն է իջնում...»/1900/, «Հազար բարով հայարտ սարեր...»/1900/, «Ինձ տեղ տվեք, Միփան սարե՛ր...», «Մուրբ հայրենիքս երգել կուզեի...» և այլն: Ուսումնասիրելով ու գնահատելով մեծ բանաստեղծի վերոհիշյալ շարքը գրականագետ Ավիկ Իսահակյանը եզրակացնում է, որ իր այդ ստեղծագործություններով «Իսահակյանը դարձավ ֆիդայական պայքարի առաջին երգիչը հայ պոեզիայի պատմության մեջ»²:

Եվ անհա 1898 թվականից Շվեյցարիայի Լոզան քաղաքի համալսարանում սովորող Ավետիս Ահարոնյանի (հիմնականում արձակ ստեղծագործություններից բաղկացած) «Ազատության ճանապարհին» շարքի երկերը ևս այդ տարիներին տպագրվում են «Դրոշակի» էջերում: Ֆիդայական պայքարը պատկերելու գործում նրան խրախուսել էր պարբերականի խմբագիր, ՀՅԴ առաջնորդ Ք.Միքայելյանը: Վերջինս նաև հայդուկների՝ իրեն գրած նամակներն ու այլ վավերական նյութեր էր սրամաղորդ Ահարոնյանին: Այս շարքը նույն վերնագրով, առանձին գրքով 1906 թվականին տպագրվում է Թիֆլիսում: Ժողովածուի պատմվածքներում, այլաբանական, քնարական, հրապարակախոսական տարրեր պարունակող պատումներում Ահարոնյանը հրատապորեն արձագանքում էր Արևմտյան Հայաստանում ընթացող իրադարձություններին: Նա գեղարվեստորեն վերստեղծում էր ֆիդայական պայքարի զանազան հերոսական ու ողբերգական դրվագները, ներկայացնում հայ գեղջուկների ընդվզումը թուրք ու քուրդ բարբարոսների դեմ (Խայր», «Արտը» և այլն): Պատմվածքներում ընդգծվում է ֆիդայական-պարտիզանական կռիվներում հայդուկապետերի ու հայդուկների մարտավարության կազմակերպված բնույթը, միաժամանակ, ռեալիստական ու ռոմանտիկական գրական հնարաններով ու խտացումներով գեղարվեստորեն բացահայտվում են շարքային հայդուկների բարոյահոգեբանական բարդությունները («Լուսաբացին», «Կովի դաշտում»): Ֆիդայական պայքարին յուրովի են մասնակցում կանայք ու պատանիները, որոնք աչքի են ընկնում հայդուկներին արժանի խիզախությամբ, համարձակությամբ («Հազրեն», «Ջավոն», «Վազրիկ»): Իր այս ստեղծագործությունները գրելիս ու հրապարակելիս արձակագիրն առաջնորդվում էր օտար տերությունների տիրապետության տակ գտնվող իր ժողովրդին բարոյահոգեբանական նեցուկներ ստեղծելու և ազատագրական պայքարի ջիղը չթուլացնելու սկզբունքով: Այստեղ նկատենք նաև, որ նա իր ստեղծագործական գործունեության ընթացքում ազդակներ էր ստանում թե՛ հայ դասական գրողների (Ռ.Պատկանյան, Բաֆֆի) ավանդած, թե՛ Ք.Միքայելյանի արծարծած ազգային-ազատագրական պայքարի և թե՛ հզոր անհատի ու ճակատագրի ընդդիմանալու մասին գերմանացի հանրաճանաչ փիլիսոփա ու գրող Ֆ.Նիցցեի ժամանակին լայն տարածում ստացած գաղափարներից:

Իր թեմատիկայով Ա.Ահարոնյանի «Ազատության ճանապարհին» ժողովածուն ևս նորություն էր: Գաղափարական ու գեղարվեստական արժանիքներով այս գրքում զետեղված ստեղծագործությունները նշանակալի էին ոչ միայն գրողի գրական ժառանգության մեջ, այլև ըստ էության թուրք և քուրդ բարբարոսների դեմ կազմակերպված ֆիդայական պայքարը պատկերող հայ գեղարվեստական արձակի ակունքում են կանգնած: Ա.Ահարոնյանն էլ, փաստորեն, հայ գրականության մեջ առաջին անգամ պատմվածքի ժանրում պատկերեց 19-րդ դարի վերջի և 20-րդ

² *Իսահակյան Ա., Ավետիք Իսահակյանի բանաստեղծությունը, Պատմա-բանասիրական հանդես, Եր., 2003, 3, էջ 49:*

դարի սկզբի հայ հայդուկ-ֆիդայիների պայքարը Արևմտյան Հայաստանի գավառներում:

Հայտնի է, որ Ա.Ահարոնյանն ստեղծագործել է հիմնականում նեոռոմանտիզմի մեթոդով: Մեր կարծիքով, գրականագետ Ա.Շղիագարյանը հիմքեր ունի կարծելու, որ ազգային պայքարի, քաղաքական ռոմանտիզմի, անհատի ազատության մասին գաղափարների գեղարվեստական ինքնատիպ դրսևորումները Ավ. Իսահակյանի ստեղծագործություններում «իրավունք են տալիս խոսել Իսահակյանի նեոռոմանտիզմի մասին»³: Այս հանգամանքը մղում է գաղափարագեղարվեստական նախասիրությունների ասպարեզում հոգեհարազատության այլ դրսևորումներ ևս տեսնել նրանց ստեղծագործությունների մեջ: Այսպես, օրինակ, մենք ուշագրավ առնչություններ ենք նկատել նաև Ահարոնյանի «Օովր» /1908/ արձակ պոեմի և Ավ.Իսահակյանի հանրահայտ «Աբու-Լալա Մահարի» /1908-1909/ պոեմի թեմատիկ-գաղափարական արձարծումների միջև: Կյանքում եղած մարդկային անհատական ու հասարակական բազմատեսակ արատների ու մեղքերի դեմ ընդվզող անհատի, գաղափարական հերոսի բնավորության գծեր ունեցող կերպարներ են և՛ Ահարոնյանի՝ Եվրոպայում կրթված անանուն երիտասարդ հերոսը, և՛ Աբու-Լալա Մահարին:

Հայրենիքի ծանր վիճակը, նրանում իշխող անարդարությունները, հասարակ ժողովրդի, ազնիվ ու աշխատասեր մարդկանց տառապանքը երկու գրողներին էլ մղել են այդ ամենը տեսնել համաշխարհային չարիքի ու արժեքների աղճատումների հետ ունեցած ընդհանրությունների մեջ: Եթե Իսահակյանի հերոսը կյանքում, այնուամենայնիվ, տեսնում էր դրական արժեքներ (բնության գեղեցկությունը, մայրական սերը, ռոմանտիկ բանաստեղծի ընկալումները), ապա Ահարոնյանի հերոսը կարծում էր, որ երկրի վրա ապրող մարդկության այս տեսակը չի արդարացնում իրեն: Ժխտելու համար արատների մեջ թաղված ողջ մարդկության գոյությունը և արտահայտելու համար կատարյալ մարդկային հասարակության մասին իր երազանքը՝ արձակ պոեմում հեղինակն օգտագործել է ջրհեղեղի արքետիպի մասին պատկերացումը: Այդ նպատակով էլ նա իր երկն ավարտում է «Ջրհեղեղ՝ դ՛ առանց տապանի...»⁴ արտահայտությամբ: Այսինքն՝ ինչպես որ Աստվածաշնչում մարդկությունն իր մեղքերի համար ջրհեղեղով է պատժվել, պոեմի հերոսը ցանկանում է մի անգամ ևս մարդկությանը պատժել նույն կերպ, սակայն առաց որևէ փրկության միջոցի:

Այս ստեղծագործությունները, ինչպես նաև այլ երկեր նկատի ունենալով, կարելի է ասել, որ թե՛ Իսահակյանի և թե՛ Ահարոնյանի աշխարհայացքի ու գեղարվեստական մտածողության վրա նկատելի ազդեցություն են գործել Ֆ.Նիցշեի գաղափարները, մասնավորապես նրա «Այսպես խոսեց Ջրադաշտը» երկը: Ավ.Իսահակյանի ու Ֆ.Նիցշեի հայացքների առնչությունների մասին շատ է գրվել, մինչդեռ Ա.Ահարոնյանի և Ֆ.Նիցշեի կապակցությամբ թեման ուրիշների կողմից խորությամբ չի արծարծվել: Այստեղ պարզապես ուզում ենք նշել հետևյալը. եթե իր արձակ պոեմում քննադատելով կենսական զանազան երևույթները՝ Նիցշեն առաջադրում է գերմարդու իդեալը, ապա նեոռոմանտիկ Ահարոնյանը ավելի է սրում մարդկության մեղքերի համար նրան պատժելու թեման: Եվ անհա նրա «Օովր» անանուն հերոսը, մաքսիմալիստական պատկերացումների դիտակետից մարդու գոյություն ունեցող տեսակը ժխտելով, հաստատում էր իր նեոռոմանտի-

³ Շղիագարյան Ա., 20-րդ դարի հայ գրականություն, դեմքեր և խնդիրներ, Եր., 2002, էջ 78:

⁴ Ահարոնյան Ա., Ժողովածու երկերի, Բնասոն, 1948, հ. 6, էջ 352:

կական իդեալի անհասանելիությունը՝ յուրովի արտահայտելով վախճանաբանական այն զգացողությունները, որոնք դրսևորվում էին գրողների ստեղծագործություններում շրջադարձային ժամանակաշրջաններում:

Գրական առնչությունների և արժևորումների տեսանկյունից նշանակալի շփման եզրեր ու հոգեկցություն է նկատելի նաև Ավետիս Ահարոնյանի և Դանիել Վարուժանի միջև: Ի տարբերություն Ահարոնյանին «լակն» ու հոռետես գրող համարողների՝ Դ.Վարուժանի համար նա առավել նշանակալի էր իբրև ազատագրական պայքարի երգիչ, ինչպես բանաստեղծն է արտահայտվել՝ պայքարի առաքյալ: 1909 թ. Թիֆլիսի Մետեխի բանտում Ահարոնյանի բանտարկվելու կապակցությամբ Վարուժանը գրում է «Պատգամավորներս» բանաստեղծությունը, որն ուներ «Ա.Ահարոնյանին» ընծայականը⁵: 1910թ. «Ազատամարտում» առաջին անգամ տպագրված այս բանաստեղծության մեջ, իրեն բնորոշ պատկերավորությամբ Վարուժանը բանտարկված գրողին հուսադրել է, գոտեպնդել՝ գրելով.

Ա՛խ, գընա՛, ծիծա՛ռ, երգը կըսուցիդ:

Միայնության մեջ մեծ Եղբայր մ՛ ունինք մենք հոն կալանված.

Թեզաններն ի վար կը հոսեն թոքերն արյուն մ՛ անձնուրաց,

Հաց մ՛են դրեր իր քով, մոխիրո՛վ թըրուն, դառնահամ բըլիթ,

Եվ կուժ մ՛ որուն մեջ ծրռած կ՛ արտասվեն մողեզներ դեղին:

Ծիծա՛ռ, շող մը տար լուսնեն՝ որ օծե բիբերն անժըպիտ,

Երգ մ՛որ ըսփոփե հոգին՝ ուր տրոփեց հողը մայր Երկրին:

Ա՛խ, գընա՛, ծիծա՛ռ, համբույրըս կտուցիդ:

Այլ այնտեղ Պայքարն Առաքյալ մ՛ ունի բանտի մեջ կրանիթ.

Թներովդ հուժկու գա՛րկ, փըշրե՛ խախամն իր լուսամուտին,

Եվ շանթը կտուցիդ՝ Հույսն երգե՛՛ թառած իր ուսին վրճիս:

Ըսե՛ թե շուտով մենք պիտի կանգնենք արձանն իր փառքին:

Ա՛խ, գընա՛, բազե՛, դափնի՛ մը կտուցիդ ⁶:

Հիշարժան է նաև այն, որ բանաստեղծն իր ավելի վաղ լույս տեսած «Ցեղին սիրտը»/1909/ ժողովածուի «Դյուցազնավեպեր» բաժնի «Հովիվը» պոեմը ևս ընծայագրել է Ա.Ահարոնյանին⁷: Ակներն է, որ Վարուժանը այս ստեղծագործության և, ընդհանրապես, ազգային-ազատագրական պայքարի ոգին արծարծելու իր նախասիրության ու Ահարոնյանի հայդուկների կռիվները պատկերող երկերում արտահայտված համանման գաղափարների ու կերպարների հոգեհարազատությունը նկատի ուներ: Եվ իրոք, Վարուժանի պոեմի քնարական հերոսի /հեղինակի/ պապը սպիտակափառ, սակայն առնական ու պարթև հովիվ է: Նրա հոգին ընդվզում է՝ տեսնելով թուրքերի կատարած ավերածությունն ու ջարդը հայրենի գյուղում: Նա ցանկանում է զենք վերցնել, բարձրանալ լեռները և կովել թուրք բարբարոսների դեմ:

Ես լեռ կ'ելլեմ. ա՛լ կուզեմ ըլլալ հովիվ գայլերու.

Ժանիքի դեմ ես ժանիք, թաթի դեմ թաթ վրիժառու.

Թող այդ թուրքերը գիտնան՝ որ խաշնարածն այս երկրին

⁵ Տե՛ս Վարուժան Դ., Երկերի լիակատար ժողովածու, 3 հատորով, հ.2,Եր., 1986, էջ116:

⁶ Նույն տեղում, էջ 116-118:

⁷ Տե՛ս Վարուժան Դ., Երկերի լիակատար ժողովածու, 3 հատորով, հ.1,Եր., 1986, էջ 204:

Պիտ: չըթողու որ հանգիստ ուտեն խըլած ոսկորնին⁸:

Այստեղ նկատենք, որ խորհրդային տարիներին մեծ բանաստեղծի երկերի մասսայական հրատարակություններում վերոհիշյալ ստեղծագործությունների «Ա.Ահարոնյանին» ընծայականները հրատարակիչները միտումնավոր կերպով չեն պահպանել: Ա.Ահարոնյանի անվան առաջին տառը և ազգանունը տպագրվել են միայն Դ.Վարուժանի՝ 1986 թվականին Երևանում լույս տեսած գիտական կամ ակադեմիական հրատարակության 1-ին և 2-րդ հատորներում զետեղված վերոհիշյալ ստեղծագործություններին կից: Այս ամենից բացի, Դ.Վարուժանին հետաքրքրել է նաև Ա.Ահարոնյանի «Արցունքի հովիտ» դրաման: Դեռևս Սեբաստիայում ուսուցիչ աշխատելիս «Վարուժանի ղեկավարությամբ մի խումբ օրիորդներ ներկայացնում են Ավետիս Ահարոնյանի «Արցունքի հովիտը»՝ ի նպաստ Գորգի բանվորուհիների միության: Ներկայացումից առաջ Վարուժանը հանդես է գալիս բանախոսությամբ /չի պահպանվել/»⁹:

Ավետիս Ահարոնյանին է նվիրված նաև Կոստան Զարյանի «Տատրագոմի հարսը», պոեմը: Այն առաջին անգամ տպագրվել է Բոստոնի «Հայրենիք» ամսագրում 1930 թվականին (նույն թվականին Բոստոնում տպագրվել է առանձին գրքով) «Նվեր՝ Ա.Ահարոնյանին» ընծայագրով¹⁰, որը ևս խորհրդային տարիներին Երևանում տպագրված պոեմի երկու հրատարակությունների վրա միտումնավոր կերպով չի պահպանվել: Ինչևէ, կարելի է ասել, որ Կոստան Զարյանը և Ավետիս Ահարոնյանը մտերիմներ են եղել, գրական համախոհներ: Մենք չգիտենք, թե ուղղակիորեն ինչն է Կ.Զարյանի համար շարժառիթ հանդիսացել պոեմը Ա.Ահարոնյանին նվիրելու համար: Կարող ենք ենթադրել միայն, որ դրա համար թերևս նախադրյալ են հանդիսացել գրական ճաշակների ու գեղագիտական-գաղափարական հետաքրքրությունների մի քանի ընդհանուր կողմերը: Իսկ ավելի որոշակի այն, որ Ա.Ահարոնյանի նախասիրությունները հաճախ ու տևականորեն են սևեռվել Արևմտյան Հայաստանում հայ ֆիդայի-հայդուկների մղած ազատագրական կռիվների գեղարվեստական պատկերման վրա: Դրա հայտնի ապացույցը, ինչպես արդեն նշել ենք, նրա «Ազատության ճանապարհին»/1906/ նշանավոր ժողովածուն է, ինչպես նաև բազմաթիվ այլ գեղարվեստական ստեղծագործություններ: Կ.Զարյանի համար թերևս սրտամոտ են եղել Ա.Ահարոնյանի ոչ միայն հետաքրքրությունն արևմտահայության ճակատագրի ու ազատագրական պայքարի նկատմամբ, այլև հայ մարդու կերպարը հոգեբանական ու գեղագիտական նրբերանգներով պատկերելու կարողությունները, մասնավորապես հայդուկի՝ որպես գրական հերոսի կյանքն ու ներաշխարհը իրատեսական ու ռոմանտիկական հայեցակետերից զննելու ունակությունը:

Կ.Զարյանի պոեմը լույս տեսնելուց հետո ընթերցողների ու ժամանակի քննադատների որոշ շրջաններում տարբեր մեկնաբանությունների տեղիք տվեց: Ոմանք կարդացել և համակողմանիորեն չէին ընկալել պոեմում նկարագրվածը, ոմանք կարծում էին, որ հեղինակն իր չտեսած և չճանաչած միջավայրն ու մարդկանց է նկարագրել, ուստի պատկերվածը չէր կարող ճշմարտացի լինել, իսկ ոմանց էլ անհամոզիչ էր թվացել հատկապես գլխավոր հերոսուհու՝ Սանայի կերպարը: Եվ, սհա, պոեմի ընթերցման տպավորության ու այն ըմբռնելու մասին իր

⁸ *Տե՛ս Վարուժան Դ., Երկերի լիակատար ժողովածու, 3 հատորով, հ.1, Եր., 1986, էջ 211:*

⁹ *Զարյան Ա., Դանիել Վարուժանի կյանքի և ստեղծագործության տարեգրություն, Եր., 1984, էջ 154:*

¹⁰ *Զարյան Կ., Տատրագոմի հարսը: Նվեր՝ Ա.Ահարոնյանին, Բոստոն, «Հայրենիք», 1930, թիվ 6, էջ 1-44:*

պատկերացումների ինքնատիպ բացահայտմամբ նույն ամսագրի էջերում «Կոստան Չարյան, «Տատրագովի հարսը» վերնագրով հոդվածաշարով հանդես է գալիս Ա.Ահարոնյանը: «Գրելիքս քննադատություն չէ,-նշել է նա,-այլ գրական նախապաշարումներից և նախասիրություններից ազատ մի ընթերցողի խոհեր և զգացումներ»¹¹: Թվում է՝ իր գրական բարեկամին բարոյապես վարձահատույց լինելուց բացի, Ա.Ահարոնյանը ցանկացել է նաև պոեմն իր գեղարվեստական առանձնահատկություններով ու բովանդակությամբ հասկանալի դարձնել այն ընթերցողի համար, որը, ինչպես ինքն է նշել նույն հոդվածում, կարդացել ու չի հասկացել: Եվ, իրոք, հոդվածաշարը գրված է այնքան անմիջականորեն, որ Ահարոնյան քննադատին ասես տեսնում ենք և՛ ընթերցելիս, և՛ մեկնաբանելիս, և՛ ընթերցողի հետ զրուցելու ընթացքում տպավորություններ արտահայտելիս ու խորհրդածելիս: Նման համադրական եղանակով գրական երկը վերլուծելու այս ուրույն մոտեցումը պայմանավորված էր թերևս նրանով, որ մեկնաբանողը եվրոպական կրթությամբ, ճանաչված նշանավոր հայ գրող էր, իսկ այս ուղղությամբ նրա կատարած փորձը՝ հաջողված: Բացի այդ, նա գրական-քննադատական հոդվածներ գրելու իր ձիրքը արդեն անցյալում էր բացահայտել:

Մեկնաբանելով պոեմը՝ Ա.Ահարոնյանն արժևորում է նախ Կ.Չարյանի կողմից թեմայի մշակման ինքնատիպությունը: Շեշտվում է, որ պոեմի հեղինակը խորհրդապաշտ է և «ոյուցազներգակ», այսինքն՝ կյանքի հերոսական կողմերը գեղակերտող: Ու այս ամենը համադրելով՝ կարողացել է ազգային /Մասունի/ կենցաղին բնորոշ տարրերի պատկերմամբ ներկայացնել իրականն ու գեղարվեստական հնարանքով ստեղծվածը, սովորականն ու արտասովորը, ի վերջո անհատի ու միջավայրի բախումը: Ինչպես հոդվածագիրն է ընդգծում. «Միաժամանակ մարդ էակը ապրելու, տենչալու, սեր և արև վայելելու իր անհեղի իրավունքով բարձրանում է մինչև աստղերը և աստվածների հետ հաշվի նստում:

«Ես սիրեցի, մե՞ դք է սիրել»...

Հին բախումն է այս անհատականության և հասարակական կազմակերպված զանգվածի»¹²: Չխորանալով մանրամասների մեջ՝ այստեղ նկատենք միայն, որ Ահարոնյան քննադատը, վերլուծելով գլխավոր հերոսների՝ Մանայի ու Հովանի կերպարները, միանշանակ կերպով Մանային դավաճան չի համարում, ինչպես հետո հայդուկի կնոջը բնութագրում են Ա.Չոպանյանն ու Գ. Սևանը: Ահարոնյանի պատկերացմամբ սուլթանական Թուրքիայի տիրապետության տակ գտնվող հայ բնակչության բազում ներկայացուցիչների նման հերթական զոհեր են երկուսն էլ թե՛ հայդուկ Հովանը և թե՛ նրա կինը: Պոեմի գաղափարական բովանդակության նման մեկնաբանությունն ավելի է մերձենում պոեմի արդի ընկալումներին:

Այսպիսով՝ վերոհիշյալ հայ գրողների՝ 19-րդ դ. վերջին և 20-րդ դ. սկզբին իրենց ժողովրդի ճակատագրի հանդեպ դրսևորած մտահոգությունը, հատկապես խիզախ հայդուկների՝ ֆիդայի-հայդուկների ազատագրական պայքարը պատկերելու ձգտումը ուրույն հոգեհարազատություն է ի հայտ բերել նրանց տարբեր ժանրերով գրված ստեղծագործություններում: Ուշագրավն այն է, որ նրանց երկերի կերպարների ազատասիրությունն ու հերոսությունը պատկերված են գեղարվեստական ինքնատիպությամբ, հոգեբանական բազմերանգությամբ: Կարծում ենք, որ Ավ.Իսահակյանի, Դ.Վարուժանի, Կ.Չարյանի Ավ.Ահարոնյանի միջև գրական վերոհիշյալ առնչությունների ու արժևորումների բացահայտումն ու մեկնա-

¹¹ *Ահարոնյան Ա.*, *Կոստան Չարյան, «Տատրագովի հարսը», Բոստոն, «Հայրենիք», 1930, թիվ 10, 2-րդ մաս, էջ 109:*

¹² *Նույն տեղում, էջ 110:*

բանությունը ուշագրավ գրական իրողություններ են: Մեր զեկուցման մեջ նորություն են հատկապես Ա.Ահարոնյանի և նրա գրավոր ժառանգության հետ կապված գրական երևույթների արձարծումները:

ЛИТЕРАТУРНЫЕ СВЯЗИ И ОЦЕНКИ

___ *Резюме* ___

___ *Г. Хачикян* ___

В статье трактовались литературные связи и оценка тех эпизодов, которые связаны с А.Агароняном, армянскими писателями, интеллигенцией, в частности, с его современниками А.Исаакяном, Д.Варужаном, К.Заряном. А также подчеркнуто влияние идей знаменитого немецкого философа и писателя Ф.Ницше на творчество выдающегося армянского прозаика. Тематика и идеи сочинений вышеупомянутых писателей-значительные литературно-исторические явления в армянской литературе 20-ого века. Новизна связана особенно с трактовкой письменного наследия А.Агароняна.

Տեղեկություններ հեղինակի մասին

Խաչիկյան Գագիկ Վահենի - ք.գ.դ., դոցենտ, Գրումբու

Մ. Նալբանդյանի անվան պետական մանկավարժական

ինստիտուտի հայ գրականության և լրագրության ամբիոնի վարիչ,

E-mail: gagikkhachikyan@gmail.ru